

פרק ט'

התעשייה

1. הייצור התעשייתי

תפוקת התעשייה הישראלית בשנת 1955 נאמדה ב-1,045 מיליון ל"י לעומת 860 מיליון ל"י בשנת 1954, כלומר חלה עלייה של 21.5 אחוז במחירים שוטפים ושל 12 אחוז במחירים קבועים (ראה לוח 81). עלייה זו נבעה מהרחבת הייצור בחלקם הגדול של המפעלים הקיימים, ומהקמת מפעלים חדשים.

לוח 81

ערך תפוקת התעשייה, 1954 ו-1955*

(במיליוני ל"י)

עליית התפוקה במחירים קבועים (באחוזים)	1955 במחירי 1954	1955	1954	
12.0	963	1,045	860	ערך התפוקה הכללית
12.0	375	407	335	ערך התפוקה הנקיה

(* המונח "תעשייה" כולל חרושת, מלאכה ומחצבים, אך לא חשמל.
המקור: חישובי בנק ישראל.

אומדן עליית התפוקה בתעשייה מבוסס על סימני-ההיכר הבאים: (א) מכירת זרם החשמל לתעשייה; (ב) מדד הייצור התעשייתי; (ג) יבוא חומרי-גלם לתעשייה.

(א) מכירת זרם החשמל לענפי התעשייה עלתה מ-270.6 מיליון קו"ש בשנת 1954 ל-300.9 מיליון קו"ש ב-1955 — עלייה של 11.1 אחוז. צריכת החשמל משמשת סימן-היכר למגמת השינוי בהיקף הייצור, אך יש להתייחס בזהירות מסויימת למידת הייצוג של סימן-היכר זה, שכן קיימת מגמה כללית של עלייה בתשומת החשמל ליחידת תפוקה, כתוצאה ממעבר לשיטות-ייצור ממוכנות ואוטומטיות, אף שאין מגמה זו עשויה להשפיע השפעה רבה על היחס שבין תשומת החשמל והתפוקה — בפרט כאשר משווים שתי תקופות קרובות זו לזו.

(ב) מדד משורשר של ייצור תעשייתי, המתבסס על מדד הייצור התעשייתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועל מדד הפעילות הכלכלית*). מגלה בשנת 1955 עלייה בייצור התעשייתי בשיעור של 14 אחוז, לעומת 1954.

(ג) בשנת 1955 היה ערך היבוא של חומרי-גלם תעשייתיים 258.8 מיליון ל"י, סכום העולה ב-9.5 אחוזים על ערך היבוא בשנת 1954. אולם במשך שנת 1955 חלה עלייה ממוצעת של כ-5.3 אחוזים

* מדד הפעילות הכלכלית נערך על-ידי ד"ר א. ל. געתון, והוא מבוסס על תשומת עבודה, דלק נוזל וחשמל בענפי-החרושת השונים. מאחר שהחישוב המיוחד של תפוקת התעשייה במסגרת מדד הפעילות הכלכלית הופסק ביוני 1955, ואילו בחישובי מדד הייצור התעשייתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה החלו רק בדצמבר 1954, היה צורך לשרשר את השניים, על-ידי התאמת מחצית-השנה — ינואר עד יוני 1955 — המשותפת לשני המדדים. הממוצע השנתי לשנת 1955 מראה על עלייה של 14 אחוז לעומת שנת 1954.

במחיריהם של חומרי-גלם אלה, ועל-כן היתה העלייה הריאלית בערך היבוא במחירים קבועים – בשיעור של כ-4.2 אחוזים. פירוט הנתונים ניתן בלוח 82.

לוח 82

יבוא חומרי-גלם תעשייתיים, 1954 ו-1955

(במיליוני ל"י)

עלייה ריאלית	1955	עליית המחירים, המחירים באחוזים	1955	1954	
ב-1955 לעומת 1954, באחוזים	במחירי 1954				
+4.2	246.2	+ 5.3	258.8	236.3	ס"ה חומרי-גלם תעשייתיים
+0.3	65.2	+12.9	73.5	65.0	תעשיות המזון
+5.6	181.0	+ 2.3	185.2	171.3	תעשיות אחרות

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

העלייה בשימוש בחומרי-גלם בתעשייה היתה איפוא גדולה מן העלייה ביבוא חומרים אלה. הדבר נתאפשר על-ידי הגורמים הבאים: (א) הקטנה מסויימת במלאי חומרי-גלם שבידי המפעלים; (ב) עלייה באספקת חומרי-גלם מקומיים, אשר הביאה לידי הארכת תהליך הייצור התעשייתי בישראל, הארכה שכתוצאה ממנה גדלה האספקה של חומרים המעובדים חלקית על-ידי מפעלים מקומיים. אין בידינו נתונים מספיקים להערכת גודלם המספרי של שינויים אלה. על סמך העלייה באספקת זרם החשמל לתעשייה, שהיתה בשיעור של 11.1 אחוז, ועל-סמך מדד הייצור, המראה עלייה של 14 אחוז, ובהתחשבות בעלייה הקטנה יותר ביבוא חומרי-גלם לתעשייה, נראה ש-12 אחוז הם אומדן-קירוב נכון של העלייה בתפוקת התעשייה.

2. התעסוקה והפריזון *

מספר המועסקים בתעשייה עלה בשנת 1955 ב-7.5 אחוזים בקירוב, על-פי אומדן המבוסס על תוצאות סקרי כוח-האדם שנערכו ביוני 1954 ובאוקטובר-נובמבר 1955, ומדד המועסקים בתעשייה. מתוך אומדן המבוסס על תוצאות סקר כוח-האדם לגבי אוקטובר-נובמבר 1955 ועל התנודות העונתיות בתעסוקה בתעשייה, לפי המדד החדשי של התעסוקה בתעשייה, מתברר כי מספר המועסקים בתעשייה ביוני 1955 היה 126,200, לעומת 117,800 ביוני 1954 – עלייה של כ-7.1 אחוזים. מדד התעסוקה בתעשייה, ששורשר עם מדד התעסוקה הקודם בחודש דצמבר 1954 (המשמש כבסיס למדד התעסוקה החדש), מראה עלייה ממוצעת מ-95.2 נקודות ב-1954 ל-102.7 ב-1955, כלומר עלייה של 7.9 אחוזים.

שיעור העלייה בתפוקה הממוצעת למועסק הוא 4.2 אחוזים – ההפרש בשיעור העלייה של התפוקה ושל מספר המועסקים בתעשייה. המכון לפריזון העבודה והייצור אמד את העלייה בתפוקה למועסק בתעשייה בשנים 1953 ו-1954 ב-4 אחוזים מדי שנה.

* ההבדלים בעליית מספר המועסקים ובשיעור עליית התפוקה הממוצעת למועסק, בין הנתונים המובאים במקום זה לבין הנתונים המקבילים בפרק ב', נובעים כאן מהגדרה פחות מקיפה של המונח "תעשייה", שאינו כולל את ענפי החשמל והמים.

עלייה זו נובעת מן הגורמים הבאים: (א) גידול ההשקעה, שנתבטא בין השאר במיכון התעשייה על-ידי יבוא ציוד מודרני, בעיקר מארצות-הברית ומגרמניה. (ב) העלייה בתפוקה הממוצעת כתוצאה מהנהגת השיטה של עבודה קבלנית ופרמיות של פריזון מוגבר* המקיפה מדי שנה בשנה מפעלים וענפים נוספים. (ג) הגברת האימון המקצועי.

בשנת 1955 קיבלו 70,000 עובדים שכר-עבודה הצמוד לתפוקה. באותה שנה פעלו מועצות-ייצור ב-139 מקומות-עבודה, ובהם 29,000 עובדים, קויימו קורסים להגברת הפריזון למבוגרים, בהם השתתפו כ-2,500 עובדים, וכן הורחבה מסגרת בתי-הספר המקצועיים לנוער.

3. צריכת החשמל בענפי התעשייה

השינויים בצריכת החשמל בענפי התעשייה יכולים לשמש סימן-היכר לשינוי בהיקף ייצורם של ענפים אלה, אם כי לא תמיד שווה שיעור העלייה בתצרוכת החשמל לשיעור העלייה בייצור.

לוח 83

אספקת זרם החשמל לתעשייה, לפי ענפיה, 1954 ו-1955

(במיליוני קו"ש)

ה ע נ פ	1954	1955	שיעור העלייה, באהוזים
מזון	41.7	44.1	5.8
קרח וקירור	39.7	42.0	5.8
טכסטיל	22.7	26.9	18.5
הלבשה	0.9	1.1	22.2
נעליים ועור	1.4	1.7	21.4
מתכת ומכונות	19.6	24.7	26.0
צרכי-חשמל	2.8	3.6	28.6
עץ	9.4	13.1	39.4
נייר והדפסה	11.4	14.2	24.6
תעשייה כימית	31.1	39.3	26.4
חומרי-בניין	57.6	62.1	7.8
שונות	23.4	19.5	-16.7
סך-הכל	261.7	292.7	11.8
זרם חשמל שסופק לתעשייה ע"י חברת החשמל הירושלמית	8.9	8.0	-
סך-הכל	270.6	300.7	11.1

המקור: חברת החשמל לא"י.

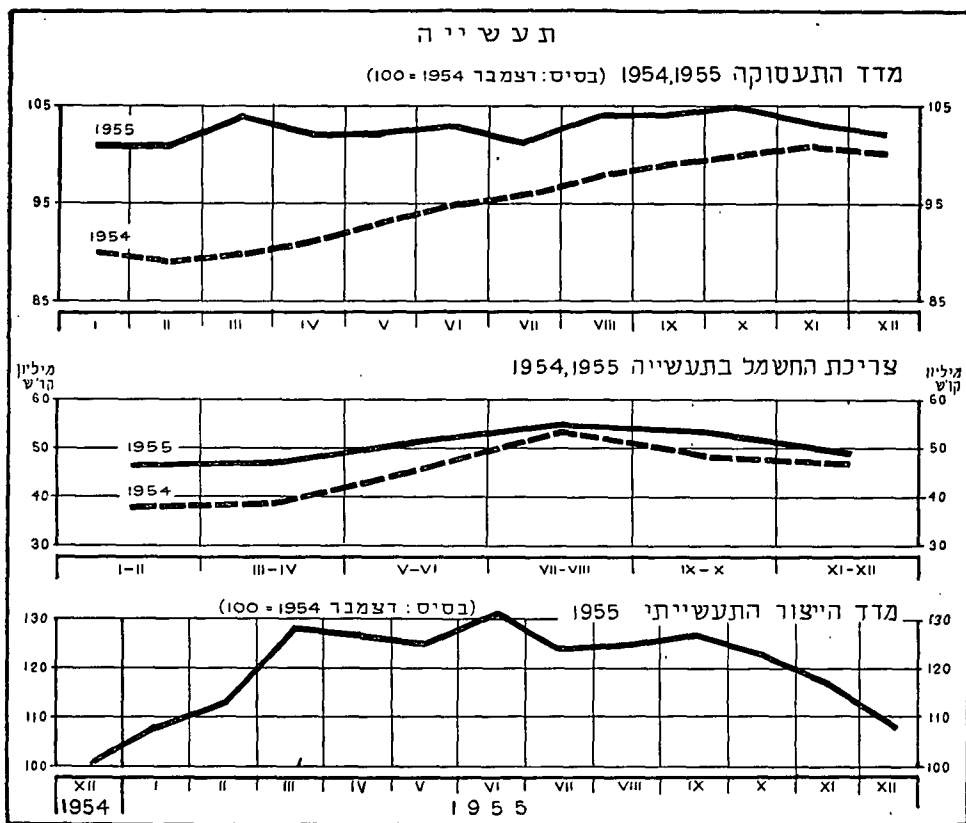
* יש להבחין בין המושג "עלייה בפריזון העובד" הנובעת מעליית התפוקה ללא שינוי בגורמי-הייצור האחרים (כלומר שמקורה היחיד הוא חריצות, כשרזון וכדומה לאלה), לבין "עלייה בתפוקה הממוצעת", שבאה כתוצאה משינוי בתנאי הייצור וגורמיו, הכוללים גם את העובד (לדוגמה — ארגון הייצור, מיכון, תנאים סאניטאריים וכו').

בגלל היחס השונה בין תשומת החשמל וערך התפוקה בסוגי הייצור השונים בכל ענף. בענף חומרי הבנייה, למשל, דרושה כמות חשמל גדולה יותר ליצור יחידת ערך בייצור המלט מאשר בייצור לבנים. על אף זאת, נוכל ללמד מלוח 83 על מגמת העלייה בתפוקה של ענפי התעשייה, היות והובאה השוואה לשתי שנים קרובות, שביחס אליהן אפשר להניח שלא חלו שינויים כולטים בהרכב הייצור בענפי התעשייה.

התנודות באספקת זרם החשמל מצביעות איפוא על עליית הייצור בכל ענפי התעשייה (פרט ל"שונות"), אולם בעוד שבענפי המזון, קרח וחומרי הבניין הצורכים כ-50 אחוז מכלל החשמל התעשייתי חלה עלייה קטנה יחסית, הרי בהיקף השימוש בחשמל בענפים האחרים חלה עלייה ניכרת.

4. התנודות בהיקף הייצור

מדד הייצור התעשייתי לשנת 1955 משקף היקף ייצור רב יותר בחודשים מארס עד ספטמבר (כולטת בעיקר עליית הייצור בחודש יוני) לעומת היקף מצומצם יחסית ברביעי השנה הראשון והאחרון. לעומת זאת, מגלות התנודות במדד התעסוקה ובאספקת החשמל לתעשייה עונתיות שונה. מדד התעסוקה וכן מדדי אספקת החשמל אמנם מראים את השפל של החודשים ינואר ופברואר, אך בו בזמן שבתעסוקה מופיעה נקודת השיא בחודשים אוקטובר ונובמבר – הן בשנת 1954 והן בשנת 1955 – מגלים המספרים בדבר אספקת החשמל שיא דווקא בחודשים יולי ואוגוסט.

מסידרת מדדים זו משתקפות שתי השפעות – העונתיות, והמגמה הכללית או המחזורית. העונתיות משתקפת בעיקר במדד הייצור התעשייתי ובמדד התעסוקה. אספקת החשמל מראה תנודות מתונות יותר, משום שהנתונים מתקבלים על בסיס דו-חודשי. סיבות העונתיות נעוצות בחלקן בתופעה הטבעית של תנודות באספקת חומרי-גלם חקלאיים לתעשיית המזון, המתבטאות בגיאות במדד ייצור המזונות בחודשים מארס עד יוני; מאידך, מוחלש קצב העבודה בחודשי החורף, הן בגלל חוסר פעילות באספקה החקלאית לתעשייה (בתחילת החורף), והן בשל הפרעות מזג-האוויר בכמה מהענפים (כגון מחצבים, אבן ומלט).

קו העלייה של המגמה הכללית משתקף בכל המדדים, אולם אפשר לערוך השוואה עם השנה הקודמת רק לגבי אספקת החשמל, שכן מדד התעסוקה שונה, ואילו בייצור התעשייתי הוחל בחישוב המדד רק בראשית 1955. צריכת החשמל מראה אף היא עלייה בשנת 1955 לעומת 1954, וקיימת בה עונתיות דומה בשתי השנים.

לוח 84

מכירות חשמל לתעשייה, 1954 ו-1955

(במיליוני קו"ש)

שינוי באחוזים	1955	1954	חודשים
+21.9	46.2	37.9	ינואר-פברואר
+19.7	46.7	39.0	מארס-אפריל
+12.5	51.2	45.5	מאי-יוני
+ 1.9	54.1	53.1	יולי-אוגוסט
+ 9.9	53.2	48.4	ספטמבר-אוקטובר
+ 5.6	49.3	46.7	נובמבר-דצמבר
+11.1	300.6	270.6	כל השנה

המקור: חברת החשמל לא"י.

תופעה שנייה, המשתקפת בהירות כהשוואת מכירות החשמל לתעשייה בשתי השנים, היא ההאטה בקצב הרחבת הייצור התעשייתי, המתבטאת בצימצום שיעור העלייה, בהשוואה לשנה שלפני כן, מ-21.9 אחוז, בחודשיים הראשונים של השנה, ועד 5.6 אחוזים בחודשיים האחרונים.

5: היצוא התעשייתי

ערך היצוא התעשייתי (אינו כולל יהלומים) הסתכם בשנת 1955 ב-32.1 מיליון דולאר, לעומת 32.6 מיליון דולאר בשנת 1954, כלומר חלה ירידה ב-1.5 אחוז. אך אם ניקח בחשבון את עליית המחירים שחלה במשך שנת 1955, נמצא שהנפח הריאלי של היצוא התעשייתי ירד ב-8.5 אחוזים. לעומת זאת, חלה עלייה ניכרת ביצוא יהלומים.

גורמים שונים הביאו לצמצום היצוא בשנת 1955: (א) הוצאות הייצור הגבוהות, יחסית, של התעשייה הישראלית. (ב) הביקוש המוגבר בשוק המקומי. (ג) צמצום השוק הפניני – בגלל הסרת הגבלות-היבוא בארץ זו ומחיריגו היקרים יחסית; וצמצום השוק התורכי – בגלל המחסור כמוצרים

שישראל נהגה לייבאם. (ד) גורם שהשפעתו ניכרה בתעשיית מוצרי פרי-הדר ותוצרת מזון בכלל היה הבצורת שפקדה את ישראל, ואשר צימצמה את אספקת חומר-הגלם לענפים אלה.

במוצרי הענפים הבאים חלה ירידה בערך היצוא, לעומת שנת 1954: מוצרי פרי-הדר — 25 אחוז; מוצרי מזון אחרים — 8 אחוזים; מכוניות וחלקיהן — 52 אחוז; ומחצבים ומינרלים — 50 אחוז. סיבת הירידה במחצבים ומינרלים היתה המעבר מייצור פוספאטים לסופרפוספאטים, והירידה הניכרת ביצוא האשלג בגלל צמצום הייצור.

לעומת זאת, ועל-אף הקשיים שנזכרו לעיל, עלה ערך היצוא של מוצרי הענפים הבאים: חומרי מתכת ומוצריה — 18 אחוז; חומרי-בניין ומוצרם — 14 אחוז; תרופות וכימיקליים — 14 אחוז; מוצרי גומי — 13 אחוז. כן חלה עלייה ניכרת ביצוא מוצרי טכסטיל — בשיעור של 31 אחוז.

לוח 85 מראה את משקלם של הענפים השונים בכלל היצוא התעשייתי, בהשוואה בין 1954 ל-1955.

לוח 85

חלקם של הענפים העיקריים ביצוא התעשייתי, 1954 ו-1955

(באחוזים)

ה ע נ פ	1954	1955
תעשיית המזון	10.3	8.6
טכסטיל והלבשה	12.9	16.2
מכוניות	22.5	11.6
צמיגים ואבובים	6.2	7.6
תעשיות כימיות	7.3	8.6
חומרי-בניין	12.6	14.9
מקררים חשמליים	0.7	1.6
מוצרי-מתכת וגרוטאות	7.3	7.6
שניים תותבות	0.4	1.3
שונות	19.7	22.0
סך-הכל	100.0	100.0

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

6. האשראי

יתרת האשראי הבנקאי למועד קצר לתעשייה עלתה מ-59 מיליון ל"י בסוף שנת 1954 ל-71.1 מיליון ל"י בסוף שנת 1955 — כלומר חלה עלייה של 12 מיליון ל"י, או של כ-20 אחוז. נוסף על כך, נתנה הממשלה אשראי להון חוזר לתעשייה, מפקדונותיה במוסדות הבנקאיים, וסכומו עלה במשך שנת 1955 מ-2.3 מיליון ל"י בתחילתה ל-4.5 מיליון ל"י בסופה. כן עלה היקף האשראי שנתנה הממשלה באמצעות המוסדות הבנקאיים ליבוא חומרי-גלם במסגרת השילומים והמענק האמריקני-אשר לפחות ארבע-חמישיות ממנו ניתנו לתעשייה — מ-12.5 מיליון ל"י ל-14.7 מיליון ל"י. היקף

כלל האשראי הבנקאי קצר-המועד לתעשייה, כולל האשראי להון חוזר מכספי הממשלה, עלה איפוא במשך שנת 1955 מ-71.2 מיליון ל"י ל-87.4 מיליון ל"י, וזוהי עלייה של 16.2 מיליון ל"י או של כ-23 אחוז (ראה לוח 86).

לוח 86

חיקף האשראי הבנקאי למועד קצר לתעשייה, במטבע ישראלי, 1954 ו-1955
(במיליוני ל"י).

31-12-55	31-12-54	
58.7	53.2	מאמצעי הבנקים
6.3	5.8	מאמצעי האגודות השיתופיות לאשראי
6.1	—	נכיון-משנה בבנק ישראל
71.1	59.0	סך-הכל מאמצעי המוסדות הבנקאיים
		הלוואות להון חוזר ליבואנים,
11.8	9.9	במסגרת השילומים והמענק *
2.7	1.3	הלוואות להון חוזר למפעלי יצוא
1.8	1.0	הלוואות להון חוזר לתעשיות אחרות
17.7	12.2	אשראי מאמצעי הממשלה
87.4	71.2	סך-כל האשראי לתעשייה

* מבוסס על אומדן לפיו 80 אחוז מהלוואות מסוג זה ניתנות לתעשייה.

המקור: בנק ישראל.

חלוקת האשראי מאמצעי הבנקים, לפי ענפי-המישנה של התעשייה, מובאת בלוח 87. שיעור העלייה בחיקף האשראי למועד קצר לתעשייה עלה בשנת 1955 על שיעור הגידול בתפוקה התעשייתית, שהיה בגובה של 12 אחוז. אף אם תובא בחשבון עליית מחירי התפוקה התעשייתית בשנת 1955 ב-8 אחוזים, לפיה עלה ערך התפוקה במחירים שוטפים ב-21 אחוזים*, הדביק שיעור הרחבת האשראי לתעשייה את שיעור הרחבת תפוקת התעשייה. עם זאת, רווחה בשנים האחרונות הרגשה של מחסור באשראי בנקאי להון חוזר לתעשייה, ודבר זה התבטא בין השאר בהזדקקותם של חלק ממפעלי התעשייה להלוואות בריבית גבוהה, יחסית, בין מבנקים ובין ממלווים אחרים.

להרגשה זו של מחסור באשראי בנקאי לתעשייה כמה וכמה גורמים, אשר בחלקם קיימים הם במשק הישראלי בכללו ובחלקם הם אופייניים במיוחד לתעשייה. להלן סיכום הגורמים הכלליים המתוארים בפרק ט"ו:

- (א) הנטייה החזקה להשקעות, על-אף מיעוט החסכונות העצמיים והעדר מקורות-מימון מתאימים, הטבועה באופיו של המשק הישראלי.
- (ב) נוהג המפעלים מאז תקופת האינפלציה של השנים 1949 עד 1951 להשתמש במלוא המקורות הכספיים שלהם להשקעות גורם בדרך כלל למחסור בהון חוזר, ובמיוחד כאשר הואט קצב הרחבת אמצעי התשלום והאשראי.

* ההשחאה המובאת היא לגבי ערך הייצור, משום שאין נתונים בדבר השינוי בהוצאות הייצור הממוצעות בתעשייה.

(ג) פיתוח שער המטבע עד כדי חמישית, בשנים 1952 עד 1954, בעת שמפעלים רבים הוקמו או הורחבו.

(ד) מפעלים שהחלו לייצר או שהרחיבו את היקף הייצור במידה ניכרת בשנת 1954 ואילך נתקלו בקשיים מיוחדים בהשגת אשראי, בנקאי, משום שמתקופה זו ואילך קיימות הוראות בדבר ייצוב נפח האשראי הבנקאי.

על גורמים כלליים אלה נתווספו גורמים מספר האופייניים לתעשייה יותר מאשר לשאר ענפי המשק, והם :

(ה) ההתחרות בין מפעלי התעשייה לובשת תכופות צורה של התחרות במתן תנאי-אשראי נוחים יותר למסחר הסיטוני או הקמעוני. רבים ממפעלי התעשייה בענפים מסויימים נוהגים להעניק ללקוחותיהם אשראי לתקופות של חודשים מספר. נוהג זה עומד בניגוד בולט לזה ששרר בתקופת האינפלציה של השנים 1949 עד 1951, עת מכרו כמעט כל מפעלי התעשייה את תוצרתם במזומנים, ובמקרים רבים אף קיבלו מלקוחותיהם מקדמות.

(ו) העובדה שהציפיות בדבר היקף המכירות בחודשים האחרונים של שנת 1955 לא התגשמו הביאה לידי הצטברות מלאי של מוצרים מעובדים בכמה מענפי התעשייה, ובמיוחד בענף ההלבשה, ודבר זה הכביד על מצבם הכספי של המפעלים.

(ז) גזילות מועטה, והתחייבויות כספיות כבדות המוטלות על מפעלי תעשייה רבים, הכבידו על יכולתם לספק את הבטחונות להלוואות, הנדרשים על-ידי מוסדות בנקאיים.

(ח) העובדה כי טרם נוצרו האפשרויות לגיוס הון לתעשייה בקנה-מידה ניכר מחסכונות הציבור, באמצעות הפצת ניירות-ערך. (שאלה זו נדונה גם בפרק ט"ז של דין-וחשבון זה).

בדרך כלל קיימת הגזמה רבה בהערכת מידת הזדקקותה של התעשייה לאשראי בריבית "שחורה". חלק גדול ממפעלי התעשייה אינו נזקק כלל להלוואות מסוג זה, ואילו מרבית המפעלים העושים כן — לווים ממקורות אלה רק חלק, ותכופות חלק מועט בלבד, מכלל ההלוואות שלהם; וזאת — לרוב כדי לספק את הצרכים המתעוררים בתקופות קצרות מיוחדות, כגון סוף החודש או סוף השנה. ברוב מפעלי התעשייה הנזקקים לאשראי שולי בריבית גבוהה, משקל ההוצאות הנוספות לריבית זו בכלל ההוצאות הוא קטן יחסית.

בנק ישראל והממשלה פעלו בדרכים הבאות להרחבת האשראי הבנקאי למפעלי תעשייה המייצרים מוצרים חיוניים מבחינת המשק הלאומי:

(א) מתן שחרורים מהוראות הנזילות למוסדות בנקאיים, להלוואות לייצור תעשייתי חיוני.

(ב) נכיון-מישנה בבנק ישראל, אשר מרביתו בוצעה על שטרות של מפעלי תעשייה.

(ג) מתן הלוואות להון חוזר ולהגדלת התעסוקה בתעשייה מכספי תקציב הפיתוח.

(ד) הכוונה איכותית של האשראי הבנקאי, שנועדה להגדיל את חלקם של האשראי לתעשייה ולחקלאות בכלל האשראי הקיים.

(ה) מכירת חומרי-גלם לתעשייה, המיובאים במסגרת השילומים והמענק האמריקני, בתנאי אשראי. לחודשים מספר, בריבית של 8 אחוזים לשנה או בריבית נמוכה יותר.

(ו) מתן הלוואות לקניית ציוד תעשייתי מכספי השילומים וממקורות אחרים ולהתקנתו. בריבית של 6 עד 7 אחוזים בדרך כלל. הלוואות אלה ניתנות מפקדונות הממשלה למועדים ארוכים. יתרת האשראי למטרה זו הגיעה בסוף מארס 1955 ל-31 מיליון ל"י. עם כל אלה, נעשו בשנת 1955 כמה סידורים מיוחדים למתן אשראי בתנאים נוחים לייצור תעשייתי לשם יצוא. לצורך זה הוגדל היקף קרנות היצוא, בהן משתתפים הממשלה ואחדים מהבנקים הגדולים. יתרת קרנות היצוא הגיעה בסוף שנת 1955 ל-10 מיליון ל"י. באוגוסט 1955 החל בנק ישראל לבצע נכיון-מישנה במטבע-חוץ, למימון יבוא לשם יצוא או למכירת מוצרי יצוא באשראי ללקוחות בחו"ל. נכיון-מישנה זה נעשה בריבית של 5 אחוזים לשנה (ממנה מקבל בנק ישראל 3 אחוזים לשנה), והיקפו הגיע בסוף שנת 1955 לכדי 6.1 מיליון ל"י. אחד הקשיים בקבלת אשראי לממן היצוא נעוץ בסיכונים הכספיים הכרוכים ביצוא, במיוחד לשווקים חדשים. בעת כתיבת דין-וחשבון זה דנים הממשלה ובנק ישראל בהנהגת סידורים לביטוח אשראי ליצוא כנגד סיכונים מדיניים וסיכונים מסחריים מיוחדים הקשורים ביצוא, דבר הנהוג בכמה ארצות-חוץ. אחת ממטרותיו של ביטוח זה היא להגדיל את אפשרויות מפעלי התעשייה המייצרים לשם יצוא לקבל אשראי מהקרנות ליצוא וממקורות אחרים.

לוח 87

האשראי לתעשייה, 1954 ו-1955*

(באלפי ל"י)

הרחבת האשראי		היקף האשראי		הענף
באחוזים	בל"י	1955	1954	
14.6	1,358	10,662	9,304	תוצרת מזון, משקאות וטבק
-1.3	-171	12,829	13,000	טכסטיל, צור וצורכי הלבשה
22.2	621	3,413	2,792	מוצרי עץ (לרבות רהיטים)
48.0	967	2,982	2,015	סבון ושמנים
91.6	1,392	2,911	1,519	בתי-דפוס, מו"לים ותעשיית נייר
64.9	1,169	2,970	1,801	תעשיית גומי, פלסטיקה ושעם
9.4	846	9,827	8,981	מוצרי מתכת (לרבות מכוונות)
-1.7	-74	4,301	4,375	מוצרים כימיים
33.1	723	2,905	2,182	אבן, מלט ולבנים
36.5	112	419	307	זכוכית, קיראמיקה וכלי-חרס
-24.7	757	2,302	3,059	יהלומים גולמיים ומלטשים
18.5	-719	3,166	3,885	שאר מוצרים מיוצרים
10.3	5,467	58,687	53,220	סך-הכל

* אינו כולל אשראי מפקדונות הממשלה.

ה מקור : בנק ישראל.

7. ההשקעות

ערך ההשקעות בתעשייה* בשנת 1955 נאמד ב־60.8 מיליון ל"י. לעומת 55.7 מיליון ל"י בשנת 1954, כלומר חלה עלייה נומינאלית של 9.2 אחוזים. אולם, בהתחשב בעליית מחירים ממוצעת של כ־11 אחוז במחירי נכסי ההשקעה בשנת 1955, לא חל למעשה שינוי בהיקף ההשקעות הריאלי. לעומת זאת, חלו שינויים בהרכב ההשקעות בהשוואה לשנת 1954, המתבטאים בעלייה גדולה ביבוא ציוד ומכונות במסגרת השילומים, ובעלייה קלה בייצור המקומי של נכסי השקעה אלה. לעומת ירידה בהשקעה בבנייני תעשייה גמורים.

לוח 88

השקעות בתעשייה, במחירים שוטפים, 1953 עד 1955

(במיליוני ל"י)

1955	1954	1953	סוג ההשקעה
24.9	20.8	26.6	יבוא ציוד ומכונות*
22.0	20.0	13.7	ייצור מקומי של ציוד ומכונות**
7.0	6.1	6.0	הוצאות התקנה***
6.9	8.8	8.5	בנייני-תעשייה
60.8	55.7	54.8	סך-הכל

* יבוא ציוד ומכונות בשנת 1953 חושב לפי השער של 1,400 ל"י הדולאר, ובשנים 1954 ו־1955 — לפי השער של 1,800 ל"י הדולאר.

** ערך הייצור המקומי של ציוד ומכונות חושב כדלהלן:

(1) בשנת 1953 — לפי מחקרו של מר ה. לובל: ההוצאה הלאומית בישראל, 1952/53.

(2) בשנים 1954 ו־1955 — לפי אומדנים המתבססים על ייצור ענף המתכת ואומדנים אחרים של מומחים תעשייתיים.

*** הוצאות ההתקנה נאמדו בשיעור של 15 אחוז מכלל ההשקעה בציוד ובמכונות.

המקור: חישובי בנק ישראל.

העלייה הנומינאלית של 10 אחוזים בייצור המקומי של ציוד ומכונות, מ־20 מיליון ל"י ב־1954 ל־22 מיליון ל"י בשנת 1955, נבעה בעיקר מעליית מחיר חומרי-הגלם והשכר, בה בשעה שבשנת 1954 היתה העלייה הנומינאלית של הייצור, בשיעור של למעלה מ־45 אחוז, גדולה במידה ניכרת מהעלייה במחירי חומרי-הגלם ובשכר. האטה זו בקצב הגידול בייצור המקומי של נכסי השקעה מתבטאת בצורות שונות בענפי-המישנה של ענף המתכת: בייצור מנועים ומכשירי קירור ובתפוקת בתי-היציקה לברזל ולפלדה חלה עלייה רבה, ואילו בייצור מכונות לא חל שינוי ניכר, ואף ניכרה ירידה מסוימת בתפוקת בתי-היציקה למתכות אל-ברזליות.

בשנת 1955 חלה עלייה ניכרת בהוצאת רשיונות ליבוא ציוד ומכונות לתעשייה, בעיקר בה־תאם לתכניות ההרחבה והבקשות להחלפת ציוד שהוגשו על־ידי מפעלי התעשייה השונים, עם

* ההשקעות ב"תעשייה" כוללות השקעות בחרושת ובמלאכה, אך אינן כוללות השקעות בחשמל ובמחצבים.

התחלת ייבואם של נכסים אלה במסגרת הסכם השילומים. אף רוב המקדמות על חשבון תשלומי השילומים בשנים הבאות, שאושרו על ידי ממשלת מערב-גרמניה, היו לקניית ציוד ומכונות תעשייתיות.

בעקבות עליית היקף ההזמנות, חלה בשנת 1955 עלייה גדולה ביבוא בפועל של ציוד ומכונות לתעשייה, לאחר הירידה הניכרת ביבואם בשנת 1954. בעוד שבשנת 1953 הובאו לארץ ציוד ומכונות לתעשייה בשווי של 19 מיליון דולאר, ירד ערך היבוא בדולארים בשנת 1954 לעומת השנה הקודמת ב-39.5 אחוז, והגיע ל-11.5 מיליון דולאר בלבד (*). בשנת 1955 חזר יבוא זה ועלה ל-13.8 מיליון דולאר, סכום הגבוה ב-20 אחוז מהיבוא של שנת 1954. עם זאת עדיין היה היבוא בשנת 1955 נמוך ב-27.4 אחוז מיבוא הציוד והמכונות לתעשייה בשנת 1953.

לוח 89 מפרט את יבוא הציוד והמכונות לתעשייה בשנים 1953 עד 1955, לפי הסוגים העיקריים של ציוד ומכונות.

לוח 89

יבוא ציוד ומכונות לתעשייה, 1953 עד 1955

(באלפי דולארים)

סוג הציוד	1953	1954	1955
לעיבוד מתכת	1,232	775	884
לתעשיית הטקסטיל	1,807	939	1,998
לתעשיית המזון	1,587	632	1,807
סך הכל	19,032	11,532	13,833

המקור: חישובי בנק ישראל.

חלק גדול של הציוד המוזמן לא הגיע עדיין ארצה, ומתוך החוזים שכבר נחתמו בין חברת השילומים לבין מפעלי התעשייה, בדבר ציוד בשווי של 11.4 מיליון דולאר, במסרו עד סוף שנת 1955 ציוד ומכונות בסכום של 3.5 מיליון דולאר בלבד. הנתונים על היבוא בפועל אינם משקפים הזמנות בכמות ניכרת, במיוחד בעבור ענף הטקסטיל, שטרם בוצעו, ויש להניח שציוד זה יגיע ברובו לארץ בשנת 1956.

עם כל אלה, חלה בשנת 1955 ירידה במספר הבקשות שהוגשו ליבוא ציוד, מאחר שדרישותיהם של רוב המפעלים הוותיקים סופקו, מבחינת הציוד, ועיקר הביקוש לציוד ולמכונות מחו"ל בא מצד מפעלים חדשים, או מטעם מפעלים קטנים יותר.

לעומת העלייה שחלה ביבוא ציוד ומכונות וייצורם, חלה ירידה של כ-30 אחוז בתוספת בנייני-תעשייה גמורים. מאחר שהוצאות הבנייה עולות בהתמדה מזה שנים אחדות, הרי גם העלייה הנורמינאלית שחלה בין שנת 1953 ל-1954 היא לאמיתו של דבר ירידה במונחים ריאליים, אף שממדיה קטנים הרבה יותר מאלה של שנת 1955.

* המספרים המתייחסים ליבוא ציוד ומכונות לתעשיות השונות כוללים יבוא חלקים למכונות ולציוד.

היקף ההלוואות שניתנו בשנת 1955 מתקציב הפיתוח לתעשייה ולמלאכה מגיע לסכום של 16 מיליון ל"י. חלק מסכום זה הוצא לצורך תשלום בעבור ציוד ומכונות שעדיין לא הגיעו ארצה – ועל-כן לא נרשמו כהשקעה – או לביצוע עבודות בבנייני תעשייה שטרם הושלמו. לעומת זאת, הגיע ציוד שתמורתו שולמה בשנים קודמות, וכן הושלמו בבנייני תעשייה שבנייתם החלה בשנים קודמות. מכאן שאפשר להניח כי סכום זה, של 16 מיליון ל"י, מהווה את חלקם של התקציבים הציבוריים במימון סך כל ההשקעות בתעשייה שביצעו, ושהגיע בשנת 1955 לרבע בקירוב מכלל ההשקעות בתעשייה.

בהסתמך על נתוני מרכז ההשקעות, נאמד חלקן של השקעות ההון הפרטי מחו"ל בשנת 1955 ב-20 מיליון בקירוב, המהווים כשליש מכלל ההשקעה בתעשייה. חשיבותן של השקעות-הון אלה אינה רק במטבע-החוץ המועבר ארצה, אלא במידה רבה גם בידעיות הטכנית וכן בקשרים שמקיים משקיע החוץ עם שווקי חו"ל.

השקעות ההון הפרטי המקומי בשנת 1955 הגיעו לכדי 25 מיליון ל"י. היקף ההשקעות הללו אינו עולה על אומדן ערך הבלאי בתעשייה. אין בידנו נתונים שיאפשרו לקבוע באיזו מידה באו השקעות אלה מרווחים שלא חולקו, מקרנות, ממוסדות כספיים או ממקורות אחרים.